

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

उल्हासनगर महानगरपालिका, शिक्षण विभाग, उल्हासनगर

कार्यालय :- सी विंग, तिसरा मजला, वुडलँड कॉम्प्लेक्स, रेजेन्सी हॉल समोर, उल्हासनगर-421002.

E-Mail : ssaulhasnagar@rediffmail.com

जा.क्र.उमपा/शिक्षण विभाग/२७१/२०२१

दि.१५/१२/२०२१.

अत्यंत महत्त्वाचे / तातडीचे

आदेश

विषय :- शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये उल्हासनगर महानगरपालिका क्षेत्रातील इयत्ता १ ली ते ७ वी च्या शाळांचे वर्ग सुरक्षितपणे सुरू करणेबाबत.

संदर्भ :- १) साथरोग अधिनियम १९८७ चे कलम २.

२) आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम २००५.

३) महाराष्ट्र शासन सार्वजनिक आरोग्य विभाग यांचेकडील अधिसूचना क्र. कोरोना २०२०/प्र.क्र.५८/आरोग्य-५/ दिनांक १३ मार्च, २०२०.

४) दि.२६/११/२०२१ रोजीच्या व्हिडीओ कॉन्फरन्सद्वारे झालेले मिटींग मध्ये मार्गदर्शक सूचना दिलेल्या आहेत.

५) शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागाचे शासन परिपत्रक क्रमांक संकीर्ण २०२१/प्र.क्र.११३/एसडी-६, दि. १० ऑगस्ट, २०२१.

६) महाराष्ट्र शासन, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग शासन परिपत्रक क्रमांक संकीर्ण : २०२१/प्र.क्र.११३/एसडी-६ दि.२४ सप्टेंबर, २०२१.

महाराष्ट्र शासन, आरोग्य सेवा संचालनालय, पुणे यांचेकडील

७) मार्गदर्शक सूचना क्र. सआसे/कोविड/शाळा सुरू होण्यासंदर्भात सूचना/२५६०२-७१०, दि.२८ नोव्हेंबर, २०२१.

८) शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, शासन परिपत्रक क्रमांक संकीर्ण २०२१/प्रक्र १७८/एसडी-६ दिनांक २९/११/२०२१.

९) दिनांक १४/१२/२०२१ रोजीची मंजूर टिपणी.

ज्याअर्थी, उपरोक्त संदर्भ क्र. ६ च्या परिपत्रकान्वये राज्यातील शाळांमधील वर्ग सुरू करणेबाबत मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत. तसेच संदर्भ क्र. ७ च्या शासन परिपत्रकान्वये राज्यातील ग्रामीण भागातील इयत्ता १ ली ते ४ थी व शहरी भागातील इयत्ता १ ली ते ७ वी च्या शाळांचे वर्ग सुरक्षितपणे सुरू करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

त्याअर्थी, मी डॉ. राजा दयानिधी, आयुक्त, उल्हासनगर महानगरपालिका, साथरोग नियंत्रण अधिनियम १८९७ च्या कलम २ अन्वये आणि आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम, २००५ च्या सर्व संबंधित तरतूदीसह, तसेच संदर्भिय क्र. ५ च्या शासन परिपत्रकानुसार प्राप्त अधिकारांचा वापर करून कोविड-१९ बाबत केंद्र व राज्य शासनाच्या सूचनांचे पालन करण्याच्या अधिन राहून तसेच सद्यस्थितीमध्ये जगभरात ओमायक्रॉन या कोरोना

विषाणूच्या स्ट्रेनचा वाढता प्रादुर्भाव लक्षात घेता अधिक काळजी घेणेकामी उल्हासनगर महानगरपालिका कार्यक्षेत्रातील इयत्ता १ ली ते ७ वीच्या सर्व शाळा दिनांक २०/१२/२०२१ पासून सुरू होतील असे आदेशित करित आहे. तसेच संदर्भ क्र. ५, ६, ७ व ८ च्या शासन परिपत्रकामधील सर्व मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करून राज्यातील शाळांमधील वर्ग सुरू करणेबाबतचा नमुद अतिरिक्त मार्गदर्शक सूचना उल्हासनगर महानगरपालिका हद्दीमध्ये जसेच्या तसे लागू करित आहे.

कोविड-१९ च्या प्रतिबंधासाठी शासन व उल्हासनगर महानगरपालिकेद्वारे वेळोवेळी निर्गमित करण्यात आलेल्या आदेशांचे / मार्गदर्शक सूचनांचे तंतोतंत पालन करणे सर्व व्यवस्थापनाच्या सर्व शाळा यांना बंधनकारक राहिल. मार्गदर्शक सूचनांचे उल्लंघन करणारा व्यक्ती / संस्था / व्यवस्थापन च्या आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम २००५ चे कलम ५१ ते ६० तसेच भारतीय दंड संहितेचे कलम १८८ अन्वये अपराध केला असे समजून कारवाईस पात्र राहिल. सदर आदेश दिनांक २०/१२/२०२१ पासून उल्हासनगर महानगरपालिका कार्यक्षेत्रात लागू राहतील.

सहपत्र :- शासन आदेश.

(डॉ.राजा दयानिधी, भा.प्र.से.)
आयुक्त
उल्हासनगर महानगरपालिका

प्रत-

१. मा. मुख्यमंत्री महोदयांचे प्रधान सचिव.
२. मा. पालकमंत्री तथा मंत्री नगरविकास विभाग महोदयांचे खाजगी सचिव.
३. मा. मुख्य सचिव महोदयांचे विशेष कार्य अधिकारी.
४. मा. अतिरिक्त मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई
५. मा. विभागीय आयुक्त, कोकण विभाग.
६. मा. जिल्हाधिकारी, ठाणे.
७. मा. पोलीस आयुक्त, ठाणे.
८. मा.महापौर, मा.उप महापौर, मा.सभापती स्थायी समिती, मा.सभागृह नेता, मा.विरोधी पक्षनेता, मा.सभापती प्रभाग समिती, सर्व गटनेता, सर्व सन्माननीय महापालिका सदस्य यांचेकडे माहितीसाठी.
९. मा.सभापती, महिला व बालकल्याण समिती/आरोग्य परिक्षण व वैद्यकीय सहाय्य समिती/महसूल समिती/पाणी पुरवठा व मलनिस्सारण समिती/सार्वजनिक बांधकाम समिती/नियोजन व विकास समिती/पूर्व प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण समिती/गलिच्छ वस्ती निर्मुलन समिती/क्रिडा समाज कल्याण व सांस्कृतिक कार्यक्रम समिती.
१०. मा.पोलिस उप आयुक्त, परिमंडळ - ४, उल्हासनगर.
११. विभागीय शिक्षण उपसंचालक, मुंबई विभाग, मुंबई
१२. सहाय्यक पोलिस आयुक्त, उल्हासनगर/अंबरनाथ.
१३. वरिष्ठ पोलिस निरीक्षक, उल्हासनगर/मध्यवर्ती/विठ्ठलवाडी/हिललाईन/शिवाजीनगर पोलिस स्टेशन.
१४. जनसंपर्क अधिकारी, उ.म.पा. यांनी सदर आदेशाची उचित माध्यमांद्वारे जास्तीत जास्त प्रसिध्दी करावी.
१५. अतिरिक्त आयुक्त, उप आयुक्त(मुख्यालय), सर्व उप आयुक्त, सर्व विभागप्रमुख, उल्हासनगर महानगरपालिका.
१६. सर्व सहाय्यक आयुक्त, प्रभाग समिती कार्यालये.
१७. सिस्टीम मॅनेजर, संगणक विभाग यांजकडे महानगरपालिकेच्या संकेतस्थळावर प्रसिध्दीसाठी.
१८. अध्यक्ष / सचिव, सर्व व्यवस्थापनाच्या सर्व शाळा.
१९. मुख्याध्यापक, सर्व व्यवस्थापन, सर्व शाळा.

शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये राज्यातील शहरी भागात ८वी ते १२ वी व ग्रामीण भागातील ५ वी ते ७ वी चे वर्ग सुरक्षितपणे सुरु करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना.

महाराष्ट्र शासन

शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक : संकीर्ण : २०२१/प्र.क्र.११३/एसडी-६

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक : -१० ऑगस्ट, २०२१

- वाचा :-** १) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६; दिनांक १५ जून, २०२०.
२) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६; दिनांक २४ जून, २०२०.
३) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६; दिनांक २२ जुलै, २०२०.
४) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६; दिनांक १७ ऑगस्ट, २०२०.
५) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६; दिनांक २९ ऑक्टोबर, २०२०.
६) संचालक (प्राथमिक / माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचे पत्र क्र.जाक्र अमाशा /शा.सुरु/२०२१/एस-१/१८७२, दि.१४ जून, २०२१.
७) मा.मुख्यमंत्री यांचेकडील बैठक दिनांक २२/०६/२०२१
८) शासन परिपत्रक क्रमांक संकीर्ण : २०२१/प्र.क्र.९४/एसडी-६ दि.७ जुलै, २०२१
९) सार्वजनिक आरोग्य विभागाचे Break the Chain-Modified Guidelines आदेश दि.२ ऑगस्ट, २०२१

पार्श्वभूमी :-

सन २०२० या वर्षात राज्यामध्ये कोरोनाचा प्रादुर्भाव सुरु झाला. त्यानंतर शासनाने केलेल्या उपाययोजनांमुळे राज्यातील कोरोनाची परिस्थिती काही कालावधीनंतर सुधारल्याने राज्य शासनाने टप्प्याटप्प्याने शाळा सुरु करण्यास परवानगी दिली. त्यानुसार शालेय शिक्षण विभागाने प्रथमतः दि.१० नोव्हेंबर, २०२० च्या शासन परिपत्रकान्वये इ.९ वी ते १२ वी चे वर्ग काही अटी - शर्ती निश्चित करुन दि.२३ नोव्हेंबर, २०२० पासून सुरु करण्यास मान्यता दिली. त्यानंतर दि.१८ जानेवारी, २०२१ रोजीच्या परिपत्रकान्वये इ. ५ वी ते ८ वी चे वर्ग दि.२७ जानेवारी, २०२१ पासून सुरु करण्यास मान्यता दिली. तथापि, त्यानंतर राज्यात कोरोनाची दुसरी लाट टप्प्याटप्प्याने वाढत गेली. त्यामुळे राज्य शासनाने दि. १५ एप्रिल, २०२१ पासून राज्यात पुन्हा लॉकडाऊन जाहीर केले. त्यानंतर राज्य शासनाने केलेल्या उपाययोजनांमुळे राज्यातील लॉकडाऊन उठविण्यात आले. त्यामध्ये राज्य शासकीय कार्यालयातील उपस्थिती टप्प्याटप्प्याने वाढविण्यात आली आहे. तसेच इतर आस्थापना देखिल सुरु करण्यास टप्प्याटप्प्याने मान्यता देण्यात आली आहे.

२. मागील वर्षी शाळा बंद असल्यामुळे विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक नुकसान झालेले आहे. माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण संचालनालयाने त्यांच्या दि.१४ जून, २०२१ च्या पत्रान्वये विदर्भ वगळता राज्यातील इतर भागात दि.१५ जून, २०२१ पासून व विदर्भात दि.२८ जून, २०२१ पासून शैक्षणिक वर्ष सुरु करणेबाबत जाहिर केले आहे. राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेमार्फत ऑनलाईन शिक्षण विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचविण्यासाठी केलेल्या उपाययोजनांचा उल्लेखदेखील सदर पत्रात करण्यात आला आहे. तसेच सदर पत्रान्वये वरील दिनांकापासून शिक्षकांच्या

उपस्थितीबाबत निर्देश देण्यात आले आहे. संदर्भाधीन दि.७जुलै, २०२१ च्या शासन परिपत्रकान्वये राज्यातील कोविड मुक्त ग्रामीण भागातील पहिल्या टप्प्यात इयत्ता ८ वी ते इयत्ता १२ वी चे वर्ग सुरक्षितपणे सुरु करण्यात आले आहेत. परंतु विद्यार्थ्यांचे आरोग्य व सुरक्षितता प्राथमिकता असून शालेय शिक्षण विभाग online शिक्षणासाठी सातत्याने आग्रही आहे. मागील वर्षभरात विविध माध्यमातून प्रत्येक मुलापर्यंत शिक्षण पोहोचविण्याचा प्रयत्न करण्यात आला.परंतु ही बाब दुर्लक्षित करता येणार नाही की, आर्थिक, सामाजिक,तांत्रिक (टॅब,स्मार्ट फोन इ.चा अभाव) विषमता पहाता शेवटच्या घटकातील विद्यार्थ्यांपर्यंत शिक्षण पोहोचविण्यासाठी संमिश्र (offline-online) शिक्षणाची गरज आहे.त्यासाठी ऑनलाईन शिक्षणाबरोबरच ऑफलाईन शिक्षण सुरु करणे आवश्यक आहे.

३. जागतिक आरोग्य संघटना व युनिसेफने प्रत्यक्ष शिक्षणापासून प्रदिर्घ काळ शाळेपासून दुर राहिल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या शिकण्याच्या क्षमतेवर दूरगामी परिणाम होऊ शकतात. शाळा बंद असल्यामुळे मुले एक वर्षापासून घरी बसली आहेत व त्यामुळे त्यांच्यावर शारिरीक, मानसिक (psychological) तणाव येऊन दुष्परिणाम होत आहेत. या बाबीकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. पुढे जस-जसा कालावधी जाईल, तस-तसे सदर नुकसान भरून काढणे कठीण जाईल. काही शाळा मध्ये विद्युत पुरवठा व इंटरनेट सुविधा नसल्यामुळे विद्यार्थ्यांना शिक्षणापासून वंचित राहावे लागले. गतवर्षी बऱ्याच कालावधी टाळेबंदी पाळली गेल्यामुळे अध्यापन व अध्ययन प्रक्रियेमध्ये खंड पडला. बाल-विवाह, बालमजुरीचे वाढते प्रमाण, मुलींचे/मुलांचे गळतीचे प्रमाण (drop-out) व घर-शेती कामात ठेवणे इ. मोठ्या प्रमाणावर सामाजिक नुकसान होण्याची शक्यता आहे.

४. भारतीय वैद्यकिय संशोधन परिषदेकडून नुकताच चौथा सेरो सर्व्हे करण्यात आला. सदर चौथ्या सेरो सर्वेक्षणात ६ ते १७ वयोगटातील मुलांचाही समावेश करणात आल्याने सदर निष्कर्ष महत्वाचे आहेत. देशातील सहा ते नऊ वयोगटातील ५७.२ टक्के मुलांमध्ये प्रतिपिंडे (Antibodies) विकसित झाल्याचे सदर सर्वेक्षणामध्ये दिसून आले आहे. त्यानुषंगाने देशात सुरुवातीला शाळा सुरु करणेपूर्वी शाळांमधील शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचा-यांचे लसीकरण झालेले असणे आवश्यक आहे असे भारतीय वैद्यकिय संशोधन परिषदेचे महासंचालक यांनी मत नोंदविले आहे.

५. शाळा सुरु करण्याबाबत दि.९ ते १२ जुलै,२०२१ या कालावधीत राज्य शैक्षणिक व संशोधन परिषद,महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्याकडून जिल्हानिहाय सर्वेक्षण करण्यात आले. कोविडशी संबंधित आवश्यक त्या सर्व सुरक्षाविषयक उपाययोजना करून प्रत्यक्ष शाळा सुरु झाल्यास आपल्या पाल्यास शाळेत पाठविण्याची आपली तयारी असल्याचे ८१.१८ टक्के पालकानी सदर सर्वेक्षणामध्ये सांगितले. तसेच राज्यातील प्राथमिक शाळा सुरु करण्याबाबत प्राथमिक शिक्षक संघटनांकडूनही मागणी करण्यात येत आहे.

६. वरील सर्व बाबींचा विचार करता, कोविड-१९ चा प्रादुर्भाव कमी झालेला असल्यामुळे, विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी, सार्वजनिक आरोग्य विभागाचे Break the Chain-Modified Guidelines आदेश दि.२ ऑगस्ट,२०२१ नुसार काही जिल्ह्यांमध्ये कोविड काळातीलनिर्बंधांसंबंधी निर्णयाबाबत संबंधित जिल्हा आपती व्यवस्थापन प्राधिकरण यांना व इतर जिल्ह्यांमध्ये शाळांसंबंधी निर्णयाबाबत शालेय शिक्षण विभागास अधिकार प्रदान करण्यात आले आहेत. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना नियमित शिक्षणाचा लाभ व्हावा यासाठी ग्रामीण व शहरी भागामध्ये शाळांचे वर्ग सुरु करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. यापूर्वी शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागाच्या दि.७ जुलै,२०२१ च्या शासन परिपत्रकानुसार कोविडमुक्त ग्रामीण भागातील इयत्ता ८ ते १२ वी चे वर्ग

सुरु करण्यात आले आहेत. सार्वजनिक आरोग्य विभागाचे उपरोक्त नमूद Break the Chain-Modified Guidelines विचारात घेता कोविडचा प्रादुर्भाव कमी झालेल्या शहरी भागातील इयत्ता ८ ते १२ वी चे वर्ग व ग्रामीण भागातील इयत्ता ५ वी ते ७ वी चे वर्ग सुरु करण्याची बाबही शासनाच्या विचाराधीन होती.

परिपत्रक :

७. त्यानुषंगाने दिनांक १७ ऑगस्ट, २०२१ पासून राज्यातील ग्रामीण भागात इयत्ता ५ वी ते ७ वी चे वर्ग व शहरी भागातील इयत्ता ८ वी ते १२ वी चे वर्ग सुरु करण्यास परवानगी देण्यात येत आहे. मुंबई, मुंबई उपनगर, ठाणे शहरातील कोविड परिस्थिती विचारात घेवून शाळा सुरु करणेबाबत निर्णय घेण्यासाठी संबंधित महानगरपालिका आयुक्त यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे. तसेच दिनांक २ ऑगस्ट, २०२१ रोजीच्या ब्रेक द चेन मधील सुधारीत मार्गदर्शक सूचनानुसार कोल्हापूर, सांगली, सातारा, सोलापूर, पुणे, अहमदनगर, बीड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, रायगड, पालघर जिल्ह्यातील कोविड परिस्थिती विचारात घेवून व अन्य जिल्ह्यांबाबत देखील शाळा सुरु करणेबाबत निर्णय घेण्यासाठी संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे.

महानगरपालिका क्षेत्रातील शाळा सुरु करण्यासाठी खालीलप्रमाणे समिती गठीत करावी.

१. आयुक्त, महानगरपालिका	अध्यक्ष
२. वार्ड ऑफीसर	सदस्य
३. वैद्यकीय अधिकारी, महानगरपालिका	सदस्य
४. शिक्षणाधिकारी/ शिक्षण निरीक्षक	सदस्य

नगरपंचायत/नगरपालिका/ग्रामपंचायत स्तरावर यांच्यासाठी खालील प्रमाणे समिती गठीत करावी.

१. जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२. मुख्याधिकारी, नगरपरिषद	सदस्य
३. वैद्यकीय अधिकारी, नगरपरिषद/ जिल्हा आरोग्य अधिकारी	सदस्य
४. शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक / माध्यमिक)	सदस्य

७.१) समितीने शाळा सुरु करण्यापूर्वी खालील बाबींवर चर्चा करावी.

- शाळा सुरु करण्यापूर्वी कमीत कमी १ महिना संबंधित शहरात / गावात कोविडचा प्रादुर्भाव कमी झालेला असावा.
- शिक्षकांचे लसीकरण करणे आवश्यक आहे. याबाबत जिल्हाधिकाऱ्यांनी नियोजन करावे. याबाबत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद/ आयुक्त, महानगरपालिका/मुख्याधिकारी, नगरपरिषद व शिक्षणाधिकारी यांनी जिल्हाधिकाऱ्यांकडे पाठपुरावा करावा.
- विद्यार्थ्यांच्या पालकांना गर्दी टाळण्यासाठी शाळेच्या परिसरात प्रवेश देऊ नये.
- कोविड संबंधी सर्व नियमांचे काटेकोरपणे पालन करावे. उदा. जास्त विद्यार्थी असलेल्या शाळांमध्ये दोन सत्रांमध्ये, एका बाकावर एकच विद्यार्थी, दोन बाकांमध्ये ६ फूट अंतर, एका

वर्गात जास्तीत जास्त १५-२० विद्यार्थी, सतत हात साबणाने धुणे, मास्कचा वापर, कोणतेही लक्षण असल्यास विद्यार्थ्यांना घरी पाठविणे व लगेच कोरोना चाचणी करून घेणे, इ.

(v) विद्यार्थी कोविडग्रस्त झाल्याचे आढळल्यास तात्काळ शाळा बंद करून शाळा निर्जंतुकीकरण करण्याची कार्यवाही मुख्याध्यापकांनी करून घ्यावी व विद्यार्थ्यांचे विलगीकरण करावे व वैद्यकीय अधिकाऱ्यांच्या सल्लाने वैद्यकीय उपचार सुरु करावेत.

७.२) शाळा सुरु करताना मुलांना टप्प्या-टप्प्यात शाळेत बोलविण्यात यावे.उदा.वर्गाना अदला-बदलीच्या दिवशी/ सकाळी-दुपारी, ठराविक महत्वाच्या (core) विषयांसाठी प्राधान्य इ. हयासाठी सोबत जोडलेल्या मार्गदर्शन सूचना (SOP) चे पालन करावे.

७.३) संबंधीत शाळेतील शिक्षकांनी राहण्याची व्यवस्था शक्यतो त्याच शहरात / गावात करावी, किंवा त्यांनी सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेचा शक्यतो वापर न करण्याबाबत दक्षता घ्यावी.

७.४) वरील सर्व बाबींचे शहरी भागात महानगरपालीका आयुक्त व इतर भागात जिल्हाधिकारी यांनी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद/ मुख्याधिकारी,नगरपरिषद यांनी शिक्षणाधिकारी, आरोग्य अधिकारी यांच्या समवेत सातत्याने आढावा घेऊन आवश्यक तेथे संबंधितांना सूचना कराव्यात. शाळा सुरु करण्यापूर्वी व शाळा सुरु झाल्यानंतर आरोग्य, स्वच्छता व इतर सुरक्षाविषयक उपाययोजनांबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना (SOP)सोबत जोडलेल्या परिशिष्ट-अ व परिशिष्ट-ब मध्ये देण्यात येत आहेत.

८. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संगणक संकेतांक २०२१०८१०१५१४०११७२१ असा आहे. सदर परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(राजेंद्र पवार)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव.
- ३) मा. उप मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव.
- ४) मा. अध्यक्ष व मा. उपाध्यक्ष, विधान परिषद, विधान भवन, मुंबई.
- ५) मा. सभापती व मा. उपसभापती, विधान सभा, विधान भवन, मुंबई.
- ६) मा. मंत्री, (शालेय शिक्षण) यांचे खाजगी सचिव.
- ७) मा. राज्यमंत्री, (शालेय शिक्षण) यांचे खाजगी सचिव.
- ८) आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ९) राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
- १०) संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.

- ११) शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १२) शिक्षण संचालक (प्राथमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १३) प्रभारी संचालक, बालभारती,
- १४) सर्व विभागीय शिक्षण उपसंचालक.
- १५) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, सर्व
- १६) मुख्याधिकारी, नगरपालिका, सर्व
- १७) शिक्षणाधिकारी प्राथमिक/माध्यमिक (सर्व)
- १८) प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (सर्व).
- १९) प्रशासन अधिकारी, महानगरपालिका (सर्व)
- २०) निवडनस्ती (कार्या.एसडी-६).

परिशिष्ट-अ

शाळा सुरु करण्यापूर्वी आरोग्य, स्वच्छता व इतर सुरक्षाविषयक उपाययोजनांबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना

१. शाळेत स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण विषयक सुविधा सुनिश्चित करणे:-

- मुलांना सुरक्षित व आरोग्यदायी वातावरणात शिक्षण देण्यासाठी प्रत्येक शाळेने विद्यार्थी/शिक्षक किंवा शिक्षकेतर कर्मचारी वर्ग आजारी पडल्यास त्यांचे अलगीकरण व त्यांच्यावर काय उपचार करावेत ? शाळा तात्पुरती बंद करावी लागल्यास विद्यार्थ्यांचे शिक्षण सुरु राहण्यासाठी करावयाच्या उपाय योजना याचा कृती आराखडा तयार करावा.
- शाळा सुरु करण्यापूर्वी शाळेमध्ये मुलांनी यावे यासाठी शाळा व्यवस्थापन समितीने “ चला मुलांनो शाळेत चला ” (Back to School) अशी मोहिम राबवावी.
- शाळेत हात धुण्यासाठी सुविधा उपलब्ध करून देणे.
- तापमापक (Thermometer), जंतूनाशक, साबण-पाणी इत्यादी आवश्यक वस्तुंची उपलब्धता तसेच शाळेची स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण स्थानिक प्रशासनाने (ग्रामीण व शहरी) सुनिश्चित करावे. वापरण्यात येणारे तापमापक हे calibrated contactless infrared digital thermometer असावे.
- ज्या ठिकाणी वाहतूक सुविधेचा वापर करण्यात येणार आहे अशा शाळांनी मुख्याध्यापकांच्या नियंत्रणाखाली वाहतुक आराखडा तयार करून विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षेकरीता वाहतुक सुविधांचे वेळो वेळी निर्जंतुकीकरण करावे.
- एखाद्या शाळेत विलगीकरण केंद्र (क्वॉरंटाईन सेंटर) / कोविड सेंटर असल्यास स्थानिक प्रशासनाने ते इतर ठिकाणी स्थलांतर करावे. स्थानिक प्रशासनाने अशा शाळेचे हस्तांतरण शाळा व्यवस्थापनाकडे करण्यापूर्वी त्याचे पूर्णतः निर्जंतुकीकरण करून हस्तांतर शाळेकडे करावे.

२. शिक्षकांची कोविड-१९ बाबतची चाचणी:-

- संबंधित शाळेतील सर्व शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांनी कोविड-१९ साठीची ४८ तासापूर्वीची RTPCR चाचणी करावी. शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांनी सदर चाचणीचे प्रयोगशाळेने दिलेले प्रमाणपत्र शाळा व्यवस्थापनास सादर करावे. सदर प्रमाणपत्राची शाळा व्यवस्थापनाने पडताळणी करावी
- ज्या शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे चाचणी अहवाल positive असतील त्यांनी कोविड मुक्त झाल्यानंतरच शाळेत उपस्थित राहवे. शाळेच्या प्रमुखांनी आजारी असल्याच्या कारणामुळे कर्मचाऱ्यास रजेवर राहण्याची परवानगी देण्यात यावी.
- ज्या शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे चाचणी अहवाल negative आहेत त्यांनी शाळेत उपस्थित राहताना कोविड-१९ संदर्भातील सर्व मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करणे आवश्यक राहिल. तसेच कोविड-१९ बाबतची लक्षणे आढळल्यास त्यांनी त्वरीत चाचणी करावी.

३. बैठक व्यवस्था :-

- वर्गखोली तसेच स्टाफ रुम मधील बैठक व्यवस्था शारीरिक अंतर (Physical Distancing) च्या नियमांनुसार असावी.
- वर्गामध्ये एका बाकावर एक विद्यार्थी याप्रमाणे बैठक व्यवस्था असावी.

४. शारीरिक अंतर (Physical distancing) च्या नियमांच्या अंमलबजावणीकरिता विविध चिन्हे व खुणा प्रदर्शित करणे :-

- शाळेत दर्शनी भागावर Physical distancing, मास्कचा वापर इत्यादी संदर्भात मार्गदर्शक सूचना प्रदर्शित कराव्यात.
- थूंकण्यावरील बंदीची काटेकोरपणे अंमलबजावणी करावी.
- शाळेच्या अंतर्गत व बाह्य परिसरामध्ये रांगेत उभे राहण्याकरिता किमान सहा फूट इतके शारीरिक अंतर (Physical distance) राखले जाईल याकरिता विशिष्ट चिन्हे जसे चौकोन, वर्तुळ इत्यादींचा वापर गर्दी होणारी ठिकाणे, जसे पाणी पिण्याच्या सुविधा, हात धुण्याच्या सुविधा, स्वच्छतागृहे इत्यादीच्या ठिकाणी करण्यात यावा.
- शारीरिक अंतर (Physical distance) राखण्यासाठी जेथे शक्य असेल तेथे येण्या व जाण्याचे वेगवेगळे मार्ग निश्चित करणाऱ्या बाणांच्या खुणा दर्शविण्यात याव्यात

५. शाळेतील कार्यक्रम आयोजनावरील निर्बंध :-

- परिपाठ, स्नेह संमेलन, व इतर तत्सम कार्यक्रम ज्यामुळे अधिक गर्दी होऊ शकते अथवा स्पर्श होईल अशा कार्यक्रमांच्या आयोजनावर कडक निर्बंध असेल. शिक्षक- पालक बैठका ऑनलाईन घ्याव्यात.

६. पालकांची संमती व पालकांनी घ्यावयाची दक्षता :-

- विद्यार्थ्यांनी शाळेत उपस्थित राहण्यापूर्वी त्यांच्या पालकांची संमती आवश्यक असेल. शाळा व्यवस्थापन समितीने पालकांशी वरील विषयी चर्चा करावी.
- आजारी असलेल्या किंवा लक्षण असलेल्या मुलांना पालकांनी शाळेत पाठवू नये.

७. विद्यार्थी, पालक, शिक्षक व समाजातील सदस्य यांना कोविड-१९ च्या संदर्भातील आव्हाने व त्याबाबतची त्यांची भूमिका याबाबत जागरूक करणे:-

- शाळा सुरु करण्यापूर्वीच विद्यार्थी, पालक, शिक्षक व समाजातील सदस्य यांच्यात जागरूकता निर्माण करण्याकरिता शाळा व्यवस्थापन समितीने पत्रके, पत्रे व सार्वजनिक घोषणांच्या माध्यमांचा वापर करून पुढील मुद्द्यांबाबत कार्यवाही करावी:-
 - a) वैयक्तिक स्वच्छता व नेहमी वापरण्यात येणारे पृष्ठभागांचे निर्जंतुकीकरण इत्यादीबाबत काय करावे किंवा काय करू नये याबाबतच्या सूचना.
 - b) शारीरिक अंतर पालनाचे (Physical distancing) चे महत्त्व.

- c) कोविड-१९ च्या प्रतिबंधासाठी आवश्यक स्वच्छताविषयक सवयी.
- d) कोविड-१९ बाबतच्या गैरसमजुती.
- e) कोविड-१९ ची लक्षणे आढळल्यास शाळेत जाणे टाळणे.
- f) मास्कचा वापर करावा
- g) हात सातत्याने साबणाने स्वच्छ करावेत.

• केंद्रीय आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय यांच्या सुचनांनुसार, सर्वच कर्मचारी जे (कोविड-१९च्या अनुषंगाने) अधिक उच्च धोक्याच्या पातळीमध्ये आहेत, जसे वयोवृद्ध कर्मचारी, दिव्यांग कर्मचारी, गरोदर महिला कर्मचारी व जे कर्मचारी औषध-उपचार घेत आहेत, त्यांनी अधिक काळजी घ्यावी. त्यांनी शक्यतो विद्यार्थ्यांच्या प्रत्यक्ष संपर्कात येऊ नये.

८) शाळेतील उपस्थितीबाबतच्या धोरणांमध्ये सुधारणा करणे:-

- विद्यार्थ्यांची शाळेतील उपस्थिती बंधनकारक नसून पूर्णतः पालकांच्या संमती वर अवलंबून असेल.
- १००% उपस्थितीबाबत देण्यात येणारी पारितोषिके कोविड-१९ परिस्थितीमुळे सद्य परिस्थितीत देऊ नये. भविष्यामध्ये कोविड परिस्थिती सुधारल्यानंतर नियमित शाळा सुरु झाल्यानंतर अशी पारितोषिके देता येतील.

९) शिक्षक शिक्षकेतर कर्मचा-यांचे लसीकरण करणे आवश्यक-

- शाळा सुरु करण्यापूर्वी त्या शाळांमधील शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचा-यांचे लसीकरण झालेले असणे आवश्यक आहे

शाळेतील कर्मचाऱ्यांना त्यांना नेमून दिलेल्या कामाव्यतिरिक्त आणबाणीच्या प्रसंगी इतर कर्मचाऱ्यांची कामे करण्यासाठी प्रशिक्षित करावे.

परिशिष्ट-ब

शाळा सुरु झाल्यानंतर आरोग्य, स्वच्छता व इतर सुरक्षाविषयक उपायोजनाबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना:-

१. शाळेत व शाळेच्या परिसरात स्वच्छता व आरोग्यदायी परीस्थिती सतत राखणे:-

- शाळेचा परीसर दररोज नियमितपणे स्वच्छ केला जावा.
- शाळेतील वर्गखोल्या व वर्गखोल्यांच्या बाहेरील नेहमी स्पर्श होणारा पृष्ठभाग जसे स्वच्छतागृहे, हॅण्डल, अध्ययन-अध्यापन साहित्य, डेस्क, टॅबलेट्स, खुर्च्या,वाहने इ.वारंवार स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे.
- शाळेतील व शाळेच्या परीसरातील सर्व कचऱ्याची नियमितपणे विल्हेवाट लावण्यात यावी.
- हात धुण्याच्या सर्व ठिकाणी साबण, हॅन्डवॉश व स्वच्छ पाण्याची व्यवस्था करण्यात यावी. शक्य झाल्यास सॅनिटायझर सर्व महत्त्वाच्या ठिकाणी ठेवण्यात यावा.
- सुरक्षित व स्वच्छ पिण्याचे पाणी विद्यार्थ्यांना उपलब्ध होईल याची दक्षता घेण्यात यावी.
- विद्यार्थ्यांनी सोबत वॉटर बॉटल आणण्यासाठी त्यांना प्रोत्साहित करावे.
- शाळा सुरु होण्यापूर्वी व शाळा सुटल्यानंतर शाळा व वर्ग खोल्यांचे नियमितपणे निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे.
- वरील सर्व स्वच्छतेमध्ये विद्यार्थ्यांना सहभागी करून घेऊ नये

२. शाळेत विद्यार्थ्यांना सुरक्षित ठेवणे :-

- जास्त विद्यार्थी असलेल्या शाळा दरदिवशी दोन सत्रांमध्ये भरविण्यात याव्यात.
- सर्व विद्यार्थी, शिक्षक व कर्मचारी वर्ग यांनी शाळेत येताना व शाळेत असेपर्यंत तसेच, शाळेत कोणतीही कृती करताना मास्कचा वापर करावा. तसेच, विद्यार्थी मास्कची अदलाबदल करणार नाहीत याची दक्षता घ्यावी.
- विद्यार्थी, शिक्षक व कर्मचारी वर्गाची दररोज Thermal Screening चाचणी घेण्यात यावी.
- विद्यार्थी, शिक्षक व शाळेतील कर्मचाऱ्यांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही व्यक्तिला शाळेच्या परिसरात व शाळेच्या प्रवेशद्वारावर प्रवेश देऊ नये.
- काही विद्यार्थी सूचनांचे पालन करत नसल्यास ते त्यांच्या पालकांच्या निदर्शनांस आणावे.

३. विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षित प्रवासाची सोय करणे :-

- कोविड-१९ संसर्ग टाळण्यासाठी पालकांनी शक्यतो विद्यार्थ्यांना स्वतः त्यांच्या वैयक्तिक वाहनाने शाळेत सोडावे.
- वाहन चालक व वाहक यांनी स्वतः तसेच विद्यार्थी शारीरिक अंतराचे पालन करतील याची दक्षता घ्यावी.
- बस / कार यांच्या खिडक्या उघड्या ठेवण्यात याव्यात.

- वातानुकूलित बसेस मध्ये २४ ते ३० डिग्री सेल्सिअस तापमान राखावे.
- शक्य असल्यास वाहनात हॅन्ड सॅनिटायझर ठेवण्यात यावे

४. कर्मचारी व विद्यार्थी यांचा सुरक्षीत प्रवेश व गमन (Entry and Exit) :-

- विद्यार्थी व कर्मचारी वर्गाचे आगमन व गमन (Entry and Exit) यांचे वेळापत्रक अशा प्रकारे निश्चित करावे, ज्यामुळे शाळेत होणारी गर्दी टाळली जाईल.
- दर दिवशीच्या दोन सत्रांच्या मध्ये योग्य तो कालावधी देण्यात यावा ज्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये योग्य ते शारिरिक अंतर राखणे शक्य होईल.
- शाळेस एकापेक्षा अधिक प्रवेशद्वार असल्यास शाळेत येताना व जातांना सर्व प्रवेशद्वारांचा वापर करावा.
- कुटुंबातील एखादा सदस्य ताप / खोकला यांनी आजारी असल्यास आपल्या मुलांना पालकांनी शाळेत पाठवू नये.

५. वर्गखोल्या व इतर ठिकाणी सुरक्षिततेच्या मानकांची खात्री करावी :-

- शाळेत प्रात्यक्षिक (Practicals) घेताना विद्यार्थ्यांचे लहान लहान गट करून घेण्यात यावेत म्हणजे शारीरिक अंतराचे (Physical Distancing) पालन करणे सुलभ होईल.
- विद्यार्थ्यांनी कोणतेही साहित्य जसे पुस्तके, वही, पेन, पेन्सिल, वॉटर बॉटल, शाळेत येताना सोबत आणावे व त्यांची अदलाबदल करू नये.
- शक्य असल्यास वर्ग खुल्या परिसरात घ्यावेत. शक्य नसल्यास वर्गखोल्यांची दारे व खिडक्या उघड्या ठेवण्यात याव्यात.
- उदवाहन (lift) व व्हरांड्यांतील उपस्थित व्यक्तीच्या संख्येवर निर्बंध आणावेत.
- स्वच्छतागृहामध्ये अधिक गर्दी होऊ नये, याची दक्षता घ्यावी.
- विद्यार्थ्यांनी प्रत्येक कृती केल्यानंतर हात स्वच्छ धुवावेत.
- वातानुकूलित वर्ग खोल्यां असल्यास तापमान २४ ते ३० डिग्री सेंटिग्रेड ठेवावे.

६. अभ्यासवर्गाची व्यवस्था:-

- जास्त विद्यार्थी असलेल्या शाळा दरदिवशी दोन सत्रांमध्ये भरविण्यात याव्यात
- प्रत्यक्ष वर्गाचा कालावधी ३ ते ४ तासांपेक्षा अधिक असू नये. प्रत्यक्ष वर्गाकरिता जेवणाची सुट्टी नसेल.

७. कोविड-१९ संशयित आढळल्यास करावयाची कार्यवाही :-

- शिक्षक, कर्मचारी वर्ग किंवा विद्यार्थी संशयित आढळल्यास त्यास एका खोलीत इतरांपासून वेगळे ठेवावे तसेच त्यांना तात्काळ वैद्यकीय उपचार मिळतील याची दक्षता घ्यावी. व आरोग्य नियमाचे काटेकोर पालन करावे.

- कोविड-१९ ची लक्षणे आढळल्यास त्यास तात्काळ नजीकच्या रुग्णालयात दाखल करावे किंवा जिल्हा व राज्य संपर्क क्रमांकास (Helpline) कळवावे. राज्य व जिल्हा helpline क्रमांक तसेच जवळील कोविड सेंटर बदलची माहिती मुख्याध्यापक व प्रत्येक शिक्षकांच्या मोबाईलमध्ये असावी.

८. मानसिक व सामाजिक कल्याण :-

- चिंता आणि निराशा यासारख्या मानसिक आरोग्याच्या समस्या नोंदविणाऱ्या किंवा सांगणाऱ्या विद्यार्थी आणि शिक्षकांसाठी नियमित समुपदेशन केले जाईल, याचे नियोजन करावे.

उपरोक्त सूचनांव्यतिरिक्त स्थानिक परिस्थितीनुसार शाळांनी आवश्यक मार्गदर्शक तत्वे सुचना निश्चित करावीत व प्रभावी अंमलबजावणी करावी.

शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये
राज्यातील ग्रामीण भागातील इयत्ता
५ वी ते १२ वी व शहरी भागातील
इयत्ता ८ वी ते १२ च्या शाळांचे वर्ग
सुरक्षितपणे सुरु करण्यासाठी
अतिरिक्त मार्गदर्शक सूचना.

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक संकीर्ण : २०२१/प्र.क्र.११३/एसडी-६
मादम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक : -२४ सप्टेंबर, २०२१

- वाचा :-** १) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दिनांक १५ जून, २०२०.
२) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दिनांक २४ जून, २०२०.
३) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दिनांक २२ जुलै, २०२०.
४) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दिनांक १७ ऑगस्ट, २०२०.
५) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दिनांक २९ ऑक्टोबर, २०२०.
६) संचालक (प्राथमिक / माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे यांचे पत्र क्र.जाक्र अमाशा /शा.सुरु/२०२१/एस-१/१८७२, दि.१४ जून, २०२१.
७) मा.मुख्यमंत्री यांचेकडील बैठक दिनांक २२/०६/२०२१
८) शासन परिपत्रक क्रमांक संकीर्ण : २०२१/प्र.क्र.९४/एसडी-६, दि.७ जुलै, २०२१
९) सार्वजनिक आरोग्य विभागाचे Break the Chain-Modified Guidelines आदेश,
दि.२ ऑगस्ट, २०२१
१०) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२१/प्र.क्र.११३/एसडी-६, दिनांक १० ऑगस्ट, २०२१

पार्श्वभूमी :-

उपरोक्त संदर्भाधीन अ.क्र. ८ व १० येथील परिपत्रकान्वये राज्यातील शाळांमधील वर्ग सुरु करणेबाबत मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत. मा.मुख्यमंत्री महोदयांनी राज्यातील कोविड परिस्थितीचा आढावा घेऊन लॉकडाऊनच्या अनुषंगाने शिफारशी करण्यासाठी सार्वजनिक आरोग्य विभागांतर्गत टास्क फोर्स नियुक्त करण्यात आलेला आहे. सदर टास्क फोर्ससोबत दि.२४.८.२०२१ रोजी झालेल्या चर्चेच्या वेळी टास्क फोर्सने शाळा सुरु करण्यासंदर्भात काही शिफारशी / सूचना केल्या आहेत. सदर सूचनांपैकी ज्या सूचना उपरोक्त अ.क्र. ८ व १० येथील परिपत्रकान्वये विभागाने दिलेल्या नाहीत अशा अतिरिक्त मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

परिपत्रक :

२. शासन परिपत्रक दिनांक ७ जूलै, २०२१ व दिनांक १० ऑगस्ट, २०२१ नुसार देण्यात आलेल्या मार्गदर्शक सूचनांसह सदर परिपत्रकात नमूद अतिरिक्त मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करून राज्यातील ग्रामीण भागातील इयत्ता ५ वी ते १२ वी व शहरी भागातील इयत्ता ८ वी ते १२ वी चे वर्ग दि. ४ ऑक्टोबर, २०२१ रोजी पासून सुरु करण्यास सदर परिपत्रकान्वये शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

३. **अतिरिक्त मार्गदर्शक सूचना :-**

अ) प्रत्येक शाळेमध्ये हेल्थ क्लिनिक सुरु करणे :-

- शक्य असल्यास क्लिनिक सुरु करावे.
- विद्यार्थ्यांचे नियमितपणे टेम्परेचर तपासावे.
- शक्य असल्यास यासाठी इच्छुक डॉक्टर पालकांची मदत घेण्यात यावी.
- सर्व शाळा आरोग्य केंद्राशी संलग्न कराव्यात.
- हेल्थ क्लिनिकमध्ये स्थानिक आरोग्य केंद्रामधील डॉक्टर व परीचारीकांची मदत घ्यावी.
- उपरोक्त कामासाठी CSR किंवा स्थानिक निधीतून खर्च करण्यात यावा.

ब) शाळेत येताना घ्यावयाची काळजी :-

- मुलांना शाळेत पायी येण्यासाठी शिक्षकांनी प्रोत्साहित करावे.
- ज्या शाळांमध्ये स्कूलबस / खाजगी वाहनाद्वारे विद्यार्थी येतात, अशा वाहनांमध्ये एका सिटवर एकच विद्यार्थी बसून प्रवास करेल याची दक्षता घेण्यात यावी.
- विद्यार्थी बसमध्ये चढताना व उतरताना विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षिततेसाठी वाहन चालक / वाहक यांनी विद्यार्थ्यांना सॅनिटायझरचा वापर करण्यास प्रोत्साहित करावे.

क) शिक्षक शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांसाठी नवीन मार्गदर्शक सूचना:-

- जेवण व इतर बाबी केल्यानंतर साबण किंवा सॅनिटायझरने हात धुण्याबाबत विद्यार्थ्यांना सतत सूचना द्याव्यात.
- विद्यार्थ्यांनी गृहपाठ ऑनलाईन पध्दतीने सादर करण्याबाबत निर्देश द्यावेत, जेणेकरून विद्यार्थ्यांमध्ये पुस्तकांची अदलाबदल होणार नाही.
- वेळ असल्यास गृहपाठ शक्यतो वर्गामध्येच करून घ्यावा.

ड) खेळाच्या मैदानाबाबत मार्गदर्शन:-

- सद्यःस्थितीत कोणत्याही प्रकारचे खेळ घेण्यात येवू नयेत.
- कोरोना विषयक परिस्थिती सर्वसामान्य झाल्यानंतर काही खेळ घेण्यास हरकत नाही. तथापि असे खेळ घेत असताना खालीलप्रमाणे काळजी घेण्यात यावी.
- खेळाचे साहित्य नियमित सॅनिटाईज करावे.
- खेळ खेळणाऱ्या विद्यार्थ्यांकडे शिक्षकांनी लक्ष द्यावे, विशेषतः थकलेल्या व दमलेल्या विद्यार्थ्यांकडे लक्ष असावे.
- विद्यार्थ्यांच्या चेहऱ्यावर मास्क असावा व त्यांच्यामध्ये २ मीटरचे अंतर असावे.
- जवळचे संबंध येणारे खेळ जसे, खो-खो, कबड्डी इत्यादी टाळावे. क्रिकेट, शारीरिक शिक्षण अशाप्रकारचे खेळ/ कार्य करण्यास हरकत नाही.

इ) आजारी विद्यार्थी शोधणे :-

- ताप, सर्दी, जोरात श्वासोच्छवास करणारे, शरीरावर ओरखडे, डोळे लाल झालेले, ओठ फुटलेले व लाल झालेले, बोट, हात आणि सांधे सुजलेले, उलटया - जुलाब व पोटदुखी असलेले विद्यार्थी वर्गात असल्याचे लक्षत आल्यानंतर त्यांना डॉक्टरकडे नेण्याची व्यवस्था करावी व डॉक्टरांच्या सल्ल्याने विद्यार्थ्यांच्या उपस्थितीबाबत निर्णय घ्यावे.

फ) विद्यार्थ्यांवरील मनोसामाजिक परिणामांबाबत शिक्षकांना अवगत करणे- खालील लक्षणे दर्शविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची शिक्षकांनी विशेष काळजी घ्यावी.

- जास्त चिडचिड करणारे, रागीट व छोटयाशा गोष्टीने निराश होणारे,

- वर्गात नेहमी शांत बसणारे व कोणत्याही गोष्टीत स्वारस्य न दाखविणारे,
- वयाशी विसंगत वर्तणूक दर्शविणारे उदा. अंगठा चोखणे इ.,
- खाण्याच्या व झोपण्याच्या सवयीत बदल दर्शविणारे,
- शालेय शिक्षणात असामान्य घट दर्शविणारे,
- असहाय्य झालेले व सतत रडणारे विद्यार्थी.
- अशी लक्षणे असणाऱ्या विद्यार्थ्यांची विशेष काळजी घ्यावी व त्यांच्याशी संवाद साधावा.

ग) विद्यार्थ्यांच्या मनोसामाजिक स्वास्थ्याबाबत शिक्षकांना मार्गदर्शन :-

- पहिल्या १ ते २ आठवड्यामध्ये थेट शिक्षणावर भर न देता विद्यार्थ्यांस शाळेची सवय होवू द्यावी.
- प्रत्येक विद्यार्थ्यांची पार्श्वभूमी अवगत करून त्यानुसार विद्यार्थ्यांशी परस्पर संवाद साधावा.
- कोविड होवून गेलेल्या विद्यार्थ्यांशी सर्वसामान्य विद्यार्थ्यांप्रमाणे वागावे,
- विद्यार्थी व पालकांशी ऑनलाईन / ऑफलाईन पध्दतीने संपर्कात राहणे.

ह) शिक्षक-पालक बैठकीत चर्चा :-

- कोविड आजाराबाबत माहिती व सदर आजार टाळण्याबाबत माहिती देणे,
- पालकांच्या प्रश्नांना योग्य संवादाने उत्तर द्यावे,
- पालकांनी पुरेसे मास्क तयार करणे व सदर मास्क दररोज धुणे,
- मुलांना मोबाईलची सवय लागू नये अशा पध्दतीने पालकांनी लक्ष ठेवण्याबाबत पालकांना मार्गदर्शन करणे.
- लवकर उठून शाळेच्या वेळेत मुलांना तयार करणे,
- मुलांना कमीत कमी पुस्तके /वहया न्याव्या लागतील अशी व्यवस्था असावी.

ज) घरात प्रवेश करताना घ्यावयाची काळजी :-

- घरात आल्यानंतर थेट स्नानगृहामध्ये जाणे,
- स्नान करून युनिफॉर्म बदलणे,

- आंघोळीनंतर युनिफॉर्म साबणाच्या पाण्यात बुडवून ठेवावा किंवा संबंधित शाळेने विद्यार्थ्यांना युनिफॉर्म ऐच्छिक करावा.
- मास्कसुद्धा साबणाच्या पाण्याने धुवून बाहेर वाळत ठेवावा,
- पालकांनी मुलांना शाळेचे उपक्रमाबाबत अवगत करून त्यांना पुढील दिवसासाठी तयार करावे.

ल) सीएसआर निधीचा उपयोग करणेबाबत :-

- शाळांना फॅन, सॅनिटायझर या गोष्टी सीएसआर निधीमधून उपलब्ध करून घेण्यास हरकत नसावी,
- वैद्यकीय उपकरणे जसे, ऑक्सीमीटर, इन्फ्रारेड थर्मामीटर, औषधे, मास्क इ. सीएसआर मधून उपलब्ध करून घेण्यास हरकत नसावी.

४. वरील मार्गदर्शक सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करण्यात यावे. तसेच शासनाने कोविड संदर्भात वेळोवेळी दिलेल्या सूचनांचे पालन देखिल करण्यात यावे.

५. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संगणक संकेतांक २०२१०९२४१७५९०२८९२१ असा आहे. सदर परिपत्रक डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(राजेंद्र पवार)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव.
- ३) मा. उप मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव.
- ४) मा. अध्यक्ष व मा. उपाध्यक्ष, विधान परिषद, विधान भवन, मुंबई.
- ५) मा. सभापती व मा. उपसभापती, विधान सभा, विधान भवन, मुंबई.
- ६) मा. मंत्री, (शालेय शिक्षण) यांचे खाजगी सचिव.
- ७) मा. राज्यमंत्री, (शालेय शिक्षण) यांचे खाजगी सचिव.
- ८) आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

- ९) राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
- १०) संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- ११) शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १२) शिक्षण संचालक (प्राथमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १३) प्रभारी संचालक, बालभारती,
- १४) सर्व विभागीय शिक्षण उपसंचालक.
- १५) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, सर्व
- १६) मुख्याधिकारी, नगरपालिका, सर्व
- १७) शिक्षणाधिकारी प्राथमिक/माध्यमिक (सर्व)
- १८) प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (सर्व).
- १९) प्रशासन अधिकारी, महानगरपालिका (सर्व)
- २०) निवडनस्ती (कार्या.एसडी-६)

 <p>संकल्प विरोधी महासंघर्ष सार्वजनिक आरोग्य विभाग महाराष्ट्र शासन</p>	 महाराष्ट्र शासन आरोग्य सेवा संचालनालय, पुणे कार्यालय	 <p>NATIONAL HEALTH MISSION, MAHARASHTRA NHM राष्ट्रीय आरोग्य अभियान महाराष्ट्र</p>
संचालक दूरध्वनी क्रमांक कार्यालय दूरध्वनी क्र.	२६१२२२५६ (वै.) २६१२२५०८ (का) २६११९५७८ (का)	नवीन मध्यवर्ती इमारत, पहिला मजला, पुणे ४११ ००१ (महाराष्ट्र राज्य) भारत Email ID : dhspune1@gmail.com website : aogya.maharashtra.gov.in
आरोग्य सेवा	जा.क्र. संआसे/कोविड/शाळा सुरु होण्यासंदर्भात सूचना/ /२०२१ दिनांक : २८ नोव्हेंबर २०२१ 25602-710	

अत्यंत तातडीचे

प्रति,

उप संचालक आरोग्य सेवा, प्रभारी मंडळ (सर्व)
जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद..... (सर्व)
जिल्हा शल्य चिकित्सक, जिल्हा रुग्णालय (सर्व)
वैद्यकीय आरोग्य अधिकारी, महानगरपालिका (सर्व)
कार्यकारी आरोग्य अधिकारी, बृहन्मुंबई महानगरपालिका, मुंबई

विषय: शाळा सुरु होण्यासंदर्भात सूचना

महाराष्ट्रात कोविड-१९ आजाराची दुसरी लाट मावळताना दिसत असून या पार्श्वभूमीवर राज्यातील सामाजिक - आर्थिक संस्था, आस्थापना आपले कामकाज सुरु करत असून राज्यातील शाळांमधील वर्ग १ डिसेंबर २०२१ पासून सुरु करण्याचा निर्णय राज्य सरकारने घेतला असून त्या पार्श्वभूमीवर सदर मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात येत आहेत.

व्याप्ती:

राज्यातील प्राथमिक शाळा सुरु होत असतांना नेहमीच्या सर्वसाधारण सूचनांसोबतच विशेष प्रसंगी दयावयाच्या सूचनांचा समावेश ही या मार्गदर्शक सूचनांमध्ये करण्यात आला आहे. सदर सूचना राज्यातील सर्व जिल्हे, महानगरपालिका, नगरपालिका, छावणीबोर्ड, इत्यादीमध्ये लागू असतील.

सर्वसाधारण प्रतिबंधात्मक सूचना:

शाळेमध्ये येणाऱ्या प्रत्येकाने (शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी, विद्यार्थी, पालक इ) कोविड-१९ प्रसार टाळण्यासाठी खालील नमूद केलेल्या सर्वसाधारण प्रतिबंधात्मक सूचना पाळणे आवश्यक आहे.

- (१) दोन व्यक्तींमध्ये शक्यतोवर किमान सहा फूट अंतर ठेवणे.
- (२) प्रत्येकाने फेस मास्क/फेस कव्हर वापरणे बंधनकारक आहे.

- (३) वारंवार हात धुणे आवश्यक आहे. यासाठी विद्यार्थी व इतर संबंधितांच्या “हात कसा धूवावा” याबाबत प्रशिक्षण घेण्यात यावेत.
- (४) शिक्षक/शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे कोविड लसीकरण करून घेण्यात यावे.
- (५) खाली नमूद केल्या प्रमाणे श्वसन संस्थेचे शिष्टाचार पाळण्यात यावे.
 - (अ) शिकतांना, खोकतांना स्वतःचे तोंड व नाक हात रुमाल टिश्यू पेपर अथवा दुमडलेल्या हाताच्या कोपराने झाकावे.
 - (ब) वापरलेल्या टिश्यू पेपरचे विल्हेवाट आरोग्यदायी रितीने लावण्यात यावी.
- (६) प्रत्येकाने आपल्या आरोग्याचे स्वतः बारकाईने निरीक्षण करावे आणि कोणतीही लक्षणे/आजार असल्यास वेळेत सांगावे.

शाळा उघडण्यापूर्वी करावयाच्या नियोजन

- (१) ज्या शाळा अजूनही कन्टेन्मेंट झोनमध्ये आहे त्या उघडू नये. तसेच जे विद्यार्थी, शिक्षक कन्टेन्मेंट झोन क्षेत्रात राहतात त्यांना शाळेत येण्याची अनुमती देऊ नये. विद्यार्थी, शिक्षक, पालक यांनी कन्टेन्मेंट झोन क्षेत्रास भेट देऊ नये. अशा सूचना देण्यात याव्यात.
- (२) पूर्ण शाळेची संपूर्ण स्वच्छता करून घेण्यात यावी. ज्या पृष्ठ भागांना वारंवार स्पर्श होतो असे पृष्ठ भाग १ टक्के सोडियम हायपोक्लोराईट द्रावणाने पुसून घ्यावेत.
- (३) ज्या शाळा क्वारंटाईन सेंटर म्हणून वापरण्यात आल्या आहेत त्यांची स्वच्छता विशेष लक्ष पूर्वक करण्यात यावी. या विषयी सविस्तर सूचना www.mohfw.gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध आहेत.
- (४) कोविड-१९ प्रसार टाळण्यासाठी शाळांमध्ये बायोमेट्रीक उपस्थिती पध्दत टाळण्यात यावी.
- (५) शाळेतील विद्यार्थी आणि शिक्षक यांची संख्या लक्षात घेऊन मुबलक ठिकाणी हात धुण्याची व्यवस्था करण्यात यावी.
- (६) मैदानावर, प्रार्थनास्थळी मुलांनी रांगेत व्यवस्थित रहावे यासाठी शारिरिक अंतराचा विषय लक्षात घेऊन खुणा करण्यात याव्यात. हिच पध्दत स्टाफ रुम, ग्रंथालये इ. ठिकाणी देखील वापरण्यात यावी.
- (७) शाळेत गर्दी होणारे उपक्रम, खेळ, सामुहिक प्रार्थना टाळावेत.
- (८) शाळेतील जिमनेशिय वापरताना देखिल कोविड-१९ प्रतिबंधात्मक नियमांचे पालन करावे.
- (९) जलतरण तलाव वापरू नयेत.
- (१०) ज्या शिक्षक/शिक्षकेतर कर्मचा-यांना अतिजोखमीचे आजार आहेत किंवा ज्या महिला कर्मचारी/शिक्षक गरोदर आहेत त्यांनी विशेष काळजी घेणे आवश्यक आहे.
- (११) फेसमास्क/ फेस कव्हर, हॅन्ड सॅनिटायझर, १ टक्के सोडियम हायपोक्लोराईट यांचा पुरेसा साठा उपलब्ध ठेवावा.

शाळा सुरु झाल्यावर घ्यावयाची काळजी

- (१) ज्यांना कोणतीही लक्षणे नाहीत अशाच व्यक्तींनी (शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी, पालक इ.) शाळेच्या आवारात किंवा वर्गात येण्याची अनुमती द्यावी.
- (२) शाळेमध्ये दर्शनी भागात कोविड-१९ प्रतिबंध संदर्भातील आरोग्य शिक्षण विषयक साहित्य लावावे.
- (३) मुले ज्या स्कूल बस/ वाहनाने शाळेला येतात त्या वाहनांमध्ये मुलांची गर्दी असू नये. आवश्यकतेनुसार अशी वाहने १ टक्के सोडियम हायपोक्लोराईड द्रावणाने निर्जंतुक करून घ्यावीत.

आरोग्य शिक्षण व खबरदारी

- (१) शाळेला येताना किंवा शाळा सुटल्यानंतर अथवा मोकळ्या वेळेत मुलांनी एकत्र येऊन कोविड नियमांचा भंग करू नये, यासाठी मुलांना सावध करा.
- (२) मुले किंवा शिक्षक आजारी असतील तर त्यांनी शाळेत येऊ नये. आवश्यक नियमांचे पालन करावे.

मानसिक आरोग्याची काळजी

- (१) कोविड-१९ मुळे मुलांच्या आणि शिक्षकांच्या मानसिक आरोग्यावर परिणाम होऊन नैराश्य, ताण निर्माण होऊ शकतो. याकरिता शाळेने आवश्यकतेनुसार मानसिक समुपदेशन व्यवस्था करावी.
- (२) परस्परांचे भावनिक आरोग्य जपण्यासाठी शिक्षक, पालक, विद्यार्थी यांनी एकोप्याने काम करावे.

विद्यार्थी, शिक्षक किंवा शिक्षकेतर कर्मचा-यांमध्ये कोव्हीड-१९ सदृश्य लक्षणे निर्माण झाल्यास

- (१) शाळेतील कोणाला कोविड-१९ सदृश्य लक्षणे दिसु लागल्यास घाबरून जाण्याचे किंवा अशा व्यक्तीला भेदभावाने वागविण्याचे कारण नाही.
- (३) पालक आणि वैद्यकीय सुविधा केंद्रास कल्पना द्यावी आणि वैद्यकीय सुविधा उपलब्ध होई पर्यन्त किंवा पालक येई पर्यन्त अशा विद्यार्थ्याला मास्कसह शाळेतील वेगळ्या खोलीत ठेवावे.

कोविड बाधित विद्यार्थी वर्गामध्ये आढळल्यास पुढील प्रमाणे कृतीयोजना करणे आवश्यक आहे.

- (१) तो विद्यार्थी वर्गामध्ये ज्या रांगेत बसतो त्याच्या मागील, पुढील आणि दोन्ही बाजूच्या ३ रांगेतील विद्यार्थ्यांना निकट सहवासित मानावे.
- (२) या शिवाय इतर कारणांमुळे बाधित विद्यार्थ्यांच्या निकट संपर्कात आलेल्या विद्यार्थ्यांची/ शिक्षकांची यादी करावी.
- (३) अशा निकट सहवासित विद्यार्थ्यांना दोन आठवड्यांकरिता होम क्वारंटाईन करावे. या काळात ज्यांना कोविड सारखी लक्षणे आढळल्यास त्यांनी कोविड चाचणी करून घ्यावी. ज्यांच्यामध्ये कोविड लक्षणे दिसून येत नाही अशा विद्यार्थ्यांनी ५ - १० दिवसांमध्ये कोविड चाचणी करून घ्यावी.

- (४) बाधित व्यक्तींना त्यांच्या लक्षणाप्रमाणे वैद्यकीय सल्यानुसार घरगुती/रुग्णालयीन विलगीकरणात उपचार करणे आवश्यक आहे.
- (५) अतिजोखमीचे आजार असणाऱ्या विद्यार्थी, शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचारी यांचेबाबत विशेष दक्षता घेण्यात यावी.
- (६) ज्या वर्गात विद्यार्थी कोविड बाधित आढळून आले त्या वर्गातील बाके, १% सोडियम हायपोक्लोराईट द्रावणाने निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे. तसेच स्वच्छतागृहे, सामायिक जागा यांचे निर्जंतुकीकरण करून घ्यावे.
- (७) वर्गातील व इतर कमी जोखमीच्या व्यक्ती यांचे दररोज तापमान पुढील १० दिवसांसाठी संनियंत्रण करावे.
- (८) क्वारंटाईन विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन शिक्षणाची सोय उपलब्ध असावी.
- (९) शाळेतील एकाच वर्गातील ५ पेक्षा अधिक मुले दोन आठवड्यांच्या कालावधीत कोविड बाधित आढळल्यास शाळेतील कोविड प्रतिबंधक कृतियोजनेचा सखोल आढावा घेणे आवश्यक आहे.
- (१०) शिक्षक अथवा शिक्षकेतर कर्मचारी कोविड बाधित झाल्यासही मार्गदर्शक सूचना, स्थानिक सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्थेने दिलेले आदेश यांचे काटेकोर पालन करावे.
- (११) शाळेत काही विद्यार्थी/शिक्षक/शिक्षकेतर कर्मचारी यांना कोविड सारखी लक्षणे आढळल्यास किंवा कोणी कोविड बाधित आढळल्यास शाळेत आणि पालकांमध्ये भितीचे वातावरण निर्माण होऊ नये याची काळजी शाळा प्रशासनाने घेणे आवश्यक आहे.
- (१२) स्थानिक सार्वजनिक आरोग्य विभागातील पथकाने भेट देऊन रुग्णाची व इतर परिस्थितीचा अभ्यास करून कॉन्टॅक्स, निर्जंतुकीकरण, रुग्ण व्यवस्थापन याबाबत निर्णय घ्यावेत.

 (डॉ अर्चना पाटील)
 संचालक आरोग्य सेवा, पुणे

प्रत सस्नेह रवाना: संचालक आरोग्य सेवा, मुंबई

प्रत सविनय सादर:

मा. आयुक्त आरोग्य सेवा तथा अभियान संचालक, मुंबई
 मा. अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई

शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये राज्यातील ग्रामीण भागात इयत्ता १ ली ते ४ थी व शहरी भागातील इयत्ता १ ली ते ७ वी चे वर्ग सुरक्षितपणे सुरु करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना.

महाराष्ट्र शासन

शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक संकीर्ण : २०२१/प्र.क्र.१७८/एसडी-६

मादम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक :- २९ नोव्हेंबर, २०२१.

- वाचा :-**
- १) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दि. १५ जून, २०२०
 - २) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दि. २४ जून, २०२०.
 - ३) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दि. २२ जुलै, २०२०.
 - ४) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दि. १७ ऑगस्ट, २०२०.
 - ५) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२०/प्र.क्र.८६/एसडी-६, दि. २९ ऑक्टोबर, २०२०.
 - ६) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२१/प्र.क्र.९४/एसडी-६, दि. ०७ जुलै, २०२१.
 - ७) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२१/प्र.क्र.११३/एसडी-६, दि. १० ऑगस्ट, २०२१.
 - ८) शासन परिपत्रक क्र.संकीर्ण २०२१/प्र.क्र.११३/एसडी-६, दि. २४ सप्टेंबर, २०२१.
 - ९) आरोग्य सेवा संचालनालय, पुणे यांचे पत्र क्रमांक संआसे/कोविड/शाळा सुरु होण्यासंदर्भात सूचना/२५६०२-७१०/२०२१, दि. २८ नोव्हेंबर २०२१

परिपत्रक :-

शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, शासन परिपत्रक, दि. ७ जुलै २०२१ अन्वये ग्रामीण भागातील कोरोना मुक्त गावात इ. ८ वी ते इ.१२ वीचे दि.१० ऑगस्ट २०२१ अन्वये ग्रामीण भागात इ.५ वी ते इ.७ वी व शहरी भागातील इ. ८ वी ते इ. १२ वी तसेच दि.२४ सप्टेंबर, २०२१ अन्वये शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२ मध्ये राज्यातील ग्रामीण भागातील इयत्ता पाचवी ते इयत्ता बारावी व शहरी भागातील इयत्ता आठवी ते बारावीच्या शाळा दि.०४ ऑक्टोबर, २०२१ पासून सुरु करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत. एकुणच राज्यातील कोरोनाचा प्रादुर्भाव दिवसेंदिवस कमी होत असल्याने राज्यातील ग्रामीण भागातील इयत्ता १ ली ते इयत्ता ४ थी व महापालिका हद्दीतील इयत्ता १ ली ते ७ वी चे वर्ग दि. ०१ डिसेंबर, २०२१ रोजी पासून सुरु करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

२. या विभागाच्या दिनांक ०७ जुलै २०२१ च्या परिपत्रकामध्ये ग्रामीण भागातील शाळा सुरु करण्यासाठी सरपंच यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात आली आहे. तर दि. १० ऑगस्ट २०२१ रोजीच्या परिपत्रकान्वये महानगरपालिका क्षेत्राकरिता आयुक्त व नगरपालिका/नगरपंचायत/ग्रामीण भागातील शाळा सुरु करण्यासाठी जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समित्या गठीत करण्यात आल्या आहेत.

२.१ सदर समितीने शाळा सुरु करण्यापूर्वी खालील बाबीवर चर्चा करावी.

- (i) शाळा सुरु करण्यापूर्वी संबंधित शहरात / गावात कोविडचा प्रादुर्भाव कमी झालेला असावा.

- (ii) सर्व शिक्षकांचे व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे लसीकरण पूर्ण करणे आवश्यक आहे. याबाबत जिल्हाधिकाऱ्यांनी नियोजन करावे. याबाबत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद/ आयुक्त, महानगरपालिका/मुख्याधिकारी, नगरपरिषद व शिक्षणाधिकारी यांनी जिल्हाधिकाऱ्यांकडे पाठपुरावा करून १०० % लसीकरण करण्यासाठी प्रयत्न करावेत.
- (iii) विद्यार्थ्यांच्या पालकांना गर्दी टाळण्यासाठी शाळेच्या परिसरात प्रवेश देऊ नये.
- (iv) कोविड संबंधी सर्व नियमांचे काटेकोरपणे पालन करावे. उदा. जास्त विद्यार्थी असलेल्या शाळांमध्ये दोन सत्रांमध्ये, एका बाकावर एकच विद्यार्थी, दोन बाकांमध्ये ६ फूट अंतर, एका वर्गात जास्तीत जास्त १५-२० विद्यार्थी, सतत हात साबणाने धुणे, मास्कचा वापर, कोणतेही लक्षण असल्यास विद्यार्थ्यांना वैद्यकीय अधिकारी अथवा नजीकच्या आरोग्य केंद्रामध्ये पाठविणे.
- (v) विद्यार्थी कोविडग्रस्त झाल्याचे आढळल्यास तात्काळ शाळा बंद करून शाळा निर्जंतुकीकरण करण्याची कार्यवाही मुख्याध्यापकांनी करून घ्यावी व विद्यार्थ्यांचे विलगीकरण करावे व वैद्यकीय अधिकाऱ्यांच्या सल्लाने वैद्यकीय उपचार सुरु करावेत तसेच कोविडग्रस्त विद्यार्थ्यांच्या शेजारील विद्यार्थ्यांची सुध्दा कोरोना चाचणी करून घ्यावी.
- २.२) शाळा सुरु करताना मुलांना टप्प्या-टप्प्यात शाळेत बोलविण्यात यावे. उदा. वर्गांना अदला-बदलीच्या दिवशी/ सकाळी-दुपारी, ठराविक महत्वाच्या (core) विषयांसाठी प्राधान्य इ. हयासाठी सोबत जोडलेल्या मार्गदर्शन सूचना (SOP) चे पालन करावे.
- २.३) संबंधीत शाळेतील शिक्षकांनी राहण्याची व्यवस्था शक्यतो त्याच शहरात / गावात करावी किंवा त्यांनी सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेचा शक्यतो वापर न करण्याबाबत दक्षता घ्यावी.
- २.४) वरील सर्व बाबींचे शहरी भागात महानगरपालिका आयुक्त व इतर भागात जिल्हाधिकारी यांनी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद/ मुख्याधिकारी, नगरपरिषद यांनी शिक्षणाधिकारी, आरोग्य अधिकारी यांच्या समवेत सातत्याने आढावा घेऊन आवश्यक तेथे संबंधितांना सूचना कराव्यात.
३. शासन परिपत्रक, दिनांक ७ जुलै, २०२१, दिनांक १० ऑगस्ट, २०२१ नुसार देण्यात आलेल्या मार्गदर्शक सूचनांसह दिनांक २४ सप्टेंबर, २०२१ रोजीच्या परिपत्रकातील अतिरिक्त मार्गदर्शक सूचना एकत्रित करून वरील प्रमाणे शाळा सुरु करण्यासाठी सोबत जोडलेल्या परिशिष्ट-अ व परिशिष्ट- ब मध्ये समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत. सदर सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करण्यात यावे.
४. दि. १ डिसेंबर २०२१ पासून ग्रामीण भागातील इयत्ता १ ली ते ४ थी व महानगरपालिका क्षेत्रातील इयत्ता १ ली ते ७ वी च्या विद्यार्थ्यांचे शाळेतील वरिष्ठ वर्गातील विद्यार्थी व शिक्षकांनी स्वागत करून विद्यार्थ्यांचा उत्साह वाढवावा.
५. दि. १ डिसेंबर २०२१ पासून सुरु होत असलेल्या शाळांबाबत शिक्षणाधिकारी, गटशिक्षणाधिकारी, विस्तार अधिकारी यांनी नियमित शाळांना भेटी देऊन आढावा घेऊन आवश्यक तेथे मार्गदर्शन करावे व भेटीचा अहवाल विभागीय शिक्षण उपसंचालक यांना सादर करावा. विभागीय उपसंचालकांनी एकत्रित अहवाल शिक्षण संचालकांना सादर करावा.
६. वरील मार्गदर्शक सूचनांव्यतिरिक्त शासनाने कोविड-१९ संदर्भात वेळोवेळी दिलेल्या सूचनांचे देखील पालन करण्यात यावे.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संगणक संकेतांक २०२१११२९१८०८४६४३२१ असा आहे. सदर शासन परिपत्रक डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(राजेंद्र पवार)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री/मा. उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव.
- ४) मा. सभापती/उपसभापती, विधानपरिषद, विधान भवन, मुंबई.
- ५) मा. अध्यक्ष/उपाध्यक्ष, विधानसभा, विधान भवन, मुंबई.
- ६) मा. मंत्री (शालेय शिक्षण) /मा. राज्यमंत्री, (शालेय शिक्षण) यांचे खाजगी सचिव.
- ८) आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ९) राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
- १०) संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे.
- ११) शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १२) शिक्षण संचालक (प्राथमिक), शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १३) प्रभारी संचालक, बालभारती,
- १४) सर्व विभागीय शिक्षण उपसंचालक.
- १५) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, सर्व
- १६) मुख्य अधिकारी, नगरपालिका, सर्व
- १७) शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक/माध्यमिक) (सर्व)
- १८) प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था (सर्व).
- १९) प्रशासन अधिकारी, महानगरपालिका (सर्व)
- २०) निवडनस्ती (कार्या.एसडी-६)

परिशिष्ट-अ

**शाळा सुरु करण्यापूर्वी आरोग्य, स्वच्छता व इतर सुरक्षाविषयक उपाययोजनांबाबतच्या
मार्गदर्शक सूचना**

१. शाळेत स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण विषयक सुविधा सुनिश्चित करणे :-
 - शाळेत हात धुण्यासाठी सुविधा उपलब्ध करून देणे.
 - तापमापक (Thermometer), जंतूनाशक, साबण-पाणी इत्यादी आवश्यक वस्तुंची उपलब्धता तसेच शाळेची स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण स्थानिक प्रशासनाने (ग्रामीण व शहरी) सुनिश्चित करावे. वापरण्यात येणारे तापमापक हे calibrated contactless infrared digital thermometer असावे.
 - ज्या ठिकाणी वाहतूक सुविधेचा वापर करण्यात येणार आहे अशा शाळांनी मुख्याध्यापकांच्या नियंत्रणाखाली वाहतूक आराखडा तयार करून विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षेकरीता वाहतूकीसाठी वापरात येत असलेल्या वाहनांचे वेळो-वेळी निर्जंतुकीकरण करावे.
 - एखाद्या शाळेत विलगीकरण केंद्र (क्वॉरंटाईन सेंटर) / कोविड सेंटर असल्यास स्थानिक प्रशासनाने ते इतर ठिकाणी स्थलांतर करावे. स्थानिक प्रशासनाने अशा शाळेचे हस्तांतरण शाळा व्यवस्थापनाकडे करण्यापूर्वी त्याचे पूर्णतः निर्जंतुकीकरण करून हस्तांतर शाळेकडे करावे.
२. शिक्षकांची कोविड-१९ बाबतची चाचणी:-
 - संबंधित शाळेतील सर्व शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांनी कोविड-१९ साठीची ४८ तासापूर्वीची RTPCR चाचणी करावी. शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांनी सदर चाचणीचे प्रयोगशाळेने दिलेले प्रमाणपत्र शाळा व्यवस्थापनास सादर करावे. सदर प्रमाणपत्राची शाळा व्यवस्थापनाने पडताळणी करावी
 - ज्या शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांचे चाचणी अहवाल positive असतील त्यांनी कोविड मुक्त झाल्यानंतरच शाळेत उपस्थित राहवे. शाळेच्या प्रमुखांनी आजारी असल्याच्या कारणामुळे कर्मचाऱ्यास रजेवर राहण्याची परवानगी देण्यात यावी.
 - ज्या शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांचे चाचणी अहवाल negative आहेत त्यांनी शाळेत उपस्थित राहताना कोविड-१९ संदर्भातील सर्व मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करणे आवश्यक राहिल. तसेच कोविड-१९ बाबतची लक्षणे आढळल्यास त्यांनी त्वरीत चाचणी करावी.
 - शिक्षक/ शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांचे कोविड लसीकरण (दोन लसी) झालेल्यांनाच शाळा/ कार्यालयामध्ये प्रवेश द्यावा.
३. बैठक व्यवस्था :-
 - वर्गखोली तसेच स्टाफ रुम मधील बैठक व्यवस्था शारीरिक अंतर (Physical Distancing) च्या नियमांनुसार असावी.
 - वर्गामध्ये एका बाकावर एक विद्यार्थी याप्रमाणे बैठक व्यवस्था असावी.
 - बैठक व्यवस्थेमध्ये दोन विद्यार्थ्यां दरम्यान ६ फुटांचे अंतर असावे.
 - विद्यार्थ्यांचे नाक व तोंड मास्कने पूर्णतः झाकलेले असले पाहिजे याबाबत विद्यार्थ्यांना सातत्याने सांगावे.
४. शारीरिक अंतर (Physical distancing) च्या नियमांच्या अंमलबजावणीकरिता विविध चिन्हे व खुणा प्रदर्शित करणे :-
 - शाळेत दर्शनी भागावर Physical distancing, मास्कचा वापर इत्यादी संदर्भात मार्गदर्शक सूचना प्रदर्शित कराव्यात.

- थुंकण्यावरील बंदीची काटेकोरपणे अंमलबजावणी करावी.
 - शाळेच्या अंतर्गत व बाह्य परिसरामध्ये रांगेत उभे राहण्याकरिता किमान सहा फूट इतके शारीरिक अंतर (Physical distance) राखले जाईल याकरिता विशिष्ट चिन्हे जसे चौकोन, वर्तुळ इत्यादींचा वापर गर्दी होणारी ठिकाणे, जसे पाणी पिण्याच्या सुविधा, हात धुण्याच्या सुविधा, स्वच्छतागृहे इत्यादींच्या ठिकाणी करण्यात यावा.
 - शारीरिक अंतर (Physical distance) राखण्यासाठी जेथे शक्य असेल तेथे येण्या व जाण्याचे वेगवेगळे मार्ग निश्चित करणाऱ्या बाणांच्या खुणा दर्शविण्यात याव्यात
५. **शाळेतील कार्यक्रम आयोजनावरील निर्बंध :-**
- परिपाठ, स्नेह संमेलन, व इतर तत्सम कार्यक्रम ज्यामुळे अधिक गर्दी होऊ शकते अथवा स्पर्श होईल अशा कार्यक्रमांच्या आयोजनावर कडक निर्बंध असेल. शिक्षक- पालक बैठका शक्यतो ऑनलाईन घ्याव्यात.
६. **पालकांची संमती व पालकांनी घ्यावयाची दक्षता :-**
- विद्यार्थ्यांनी शाळेत उपस्थित राहण्यापूर्वी त्यांच्या पालकांची संमती आवश्यक असेल. शाळा व्यवस्थापन समितीने पालकांशी वरील विषयी चर्चा करावी.
 - आजारी असलेल्या किंवा लक्षण असलेल्या मुलांना पालकांनी शाळेत पाठवू नये.
७. **विद्यार्थी, पालक, शिक्षक व समाजातील सदस्य यांना कोविड-१९ च्या संदर्भातील आव्हाने व त्याबाबतची त्यांची भूमिका याबाबत जागरूक करणे:-**
- शाळा सुरु करण्यापूर्वीच विद्यार्थी, पालक, शिक्षक व समाजातील सदस्य यांच्यात जागरूकता निर्माण करण्याकरिता शाळा व्यवस्थापन समितीने पत्रके, पत्रे व सार्वजनिक घोषणांच्या माध्यमांचा वापर करून पुढील मुद्द्यांबाबत कार्यवाही करावी:-
 - वैयक्तिक स्वच्छता व नेहमी वापरण्यात येणारे पृष्ठभागांचे निर्जंतुकीकरण इत्यादीबाबत काय करावे किंवा काय करू नये याबाबतच्या सुचना.
 - शारीरिक अंतर पालनाचे (Physical distancing) चे महत्त्व.
 - कोविड-१९ च्या प्रतिबंधासाठी आवश्यक स्वच्छताविषयक सवयी.
 - कोविड-१९ बाबतच्या गैरसमजूती.
 - कोविड-१९ ची लक्षणे आढळल्यास शाळेत जाणे टाळणे.
 - मास्कचा वापर करावा
 - हात सातत्याने साबणाने स्वच्छ करावेत.
 - केंद्रीय आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय यांच्या सुचनांनुसार, सर्वच कर्मचारी जे (कोविड-१९च्या अनुषंगाने) अधिक उच्च धोक्याच्या पातळीमध्ये आहेत, जसे वयोवृद्ध कर्मचारी, दिव्यांग कर्मचारी, गरोदर महिला कर्मचारी व जे कर्मचारी औषध-उपचार घेत आहेत, त्यांनी अधिक काळजी घ्यावी. त्यांनी शक्यतो विद्यार्थ्यांच्या प्रत्यक्ष संपर्कात येऊ नये.
८. **शाळेतील उपस्थितीबाबतच्या घोरणांमध्ये सुधारणा करणे:-**
- विद्यार्थ्यांची शाळेतील उपस्थिती बंधनकारक नसून पूर्णतः पालकांच्या संमती वर अवलंबून असेल.
 - १००% उपस्थितीबाबत देण्यात येणारी पारितोषिके कोविड-१९ परिस्थितीमुळे सद्यःपरिस्थितीत देऊ नये. भविष्यामध्ये कोविड परिस्थिती सुधारल्यानंतर नियमित शाळा सुरु झाल्यानंतर अशी पारितोषिके देता येतील.

९. शिक्षक शिक्षकेतर कर्मचा-यांचे लसीकरण करणे आवश्यक-

- शाळा सुरु करण्यापूर्वी त्या शाळांमधील शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांचे लसीकरण झालेले असणे आवश्यक आहे.

शाळेतील कर्मचाऱ्यांना त्यांना नेमून दिलेल्या कामाव्यतिरिक्त आणिबाणीच्या प्रसंगी इतर कर्मचाऱ्यांची कामे करण्यासाठी प्रशिक्षित करावे.

परिशिष्ट-ब

शाळा सुरु झाल्यानंतर आरोग्य, स्वच्छता व इतर सुरक्षाविषयक उपाययोजनाबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना

१. शाळेत व शाळेच्या परिसरात स्वच्छता व आरोग्यदायी परीस्थिती सतत राखणे:-
 - शाळेचा परिसर दररोज नियमितपणे स्वच्छ केला जावा.
 - शाळेतील वर्गखोल्या व वर्गखोल्यांच्या बाहेरील नेहमी स्पर्श होणारा पृष्ठभाग जसे स्वच्छतागृहे, हॅण्डल, अध्ययन-अध्यापन साहित्य, डेस्क, टॅबलेट्स, खुर्च्या, वाहने इ. वारंवार स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे.
 - शाळेतील व शाळेच्या परिसरातील सर्व कचऱ्याची नियमितपणे विल्हेवाट लावण्यात यावी.
 - हात धुण्याच्या सर्व ठिकाणी साबण, हॅन्डवॉश व स्वच्छ पाण्याची व्यवस्था करण्यात यावी. सर्व महत्त्वाच्या ठिकाणी सॅनिटायझर ठेवण्यात यावे.
 - सुरक्षित व स्वच्छ पिण्याचे पाणी विद्यार्थ्यांना उपलब्ध होईल याची दक्षता घेण्यात यावी.
 - विद्यार्थ्यांनी सोबत वॉटर बॉटल आणण्यासाठी त्यांना प्रोत्साहित करावे.
 - शाळा सुरु होण्यापूर्वी व शाळा सुटल्यानंतर शाळा व वर्ग खोल्यांचे नियमितपणे निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे.
 - वरील सर्व स्वच्छतेमध्ये विद्यार्थ्यांना सहभागी करून घेऊ नये.
२. शाळेत विद्यार्थ्यांना सुरक्षित ठेवणे:-
 - जास्त विद्यार्थी असलेल्या शाळा दरदिवशी दोन सत्रांमध्ये भरविण्यात याव्यात.
 - सर्व विद्यार्थी, शिक्षक व कर्मचारी वर्ग यांनी शाळेत येताना व शाळेत असेपर्यंत तसेच, शाळेत कोणतीही कृती करताना मास्कचा वापर करावा. तसेच, विद्यार्थी मास्कची अदलाबदल करणार नाहीत याची दक्षता घ्यावी.
 - विद्यार्थी, शिक्षक व कर्मचारी वर्गाची दररोज Thermal Screening चाचणी घेण्यात यावी.
 - विद्यार्थी, शिक्षक व शाळेतील कर्मचाऱ्यांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही व्यक्तिला शाळेच्या परिसरात व शाळेच्या प्रवेशद्वारावर प्रवेश देऊ नये.
 - काही विद्यार्थी सूचनांचे पालन करत नसल्यास ते त्यांच्या पालकांच्या निदर्शनांस आणावे.
 - कोविड-१९ प्रसार टाळण्यासाठी शाळांमध्ये बायोमेट्रिक उपस्थिती पध्दत टाळण्यात यावी.
 - शाळेतील विद्यार्थी आणि शिक्षक यांची संख्या लक्षात घेऊन मुबलक ठिकाणी हात धुण्याची व्यवस्था करण्यात यावी.
 - शाळेत जलतरण तलावाचा वापर करण्यात येऊ नये.
३. प्रत्येक शाळेमध्ये वैद्यकीय मदत कक्ष (Health Clinic) सुरु करणे :-
 - सर्व शाळा आरोग्य केंद्राशी संलग्न कराव्यात.
 - हेल्थ क्लिनीकमध्ये स्थानिक आरोग्य केंद्रामधील डॉक्टर व परिचारीकांची मदत घ्यावी.
 - शक्य असल्यास वैद्यकीय मदत कक्ष (Health Clinic) सुरु करावे.
 - शक्य असल्यास यासाठी इच्छूक डॉक्टर पालकांची मदत घेण्यात यावी.
 - विद्यार्थ्यांचे दररोज तापमान तपासणी करावी.
४. विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षित प्रवासाची सोय करणे :-
 - कोविड-१९ संसर्ग टाळण्यासाठी पालकांनी शक्यतो विद्यार्थ्यांना स्वतः त्यांच्या वैयक्तिक वाहनाने शाळेत सोडावे.

- वाहन चालक व वाहक यांनी स्वतः तसेच विद्यार्थी शारीरिक अंतराचे पालन करतील याची दक्षता घ्यावी.
 - १००% लसीकरण झालेल्या वाहनचालक व मदतनीस यांचीच सेवा घ्यावी. दोन लस घेतले नसलेल्या वाहनचालक व मदतनीसांना सेवेमध्ये घेऊ नये.
 - बस / कार यांच्या खिडक्या उघड्या ठेवण्यात याव्यात.
 - वातानुकूलित बसेस मध्ये २४ ते ३० डिग्री सेल्सिअस तापमान राखावे.
 - शक्य असल्यास वाहनात हॅन्ड सॅनिटायझर ठेवण्यात यावे
५. कर्मचारी व विद्यार्थी यांचा सुरक्षित प्रवेश व गमन (Entry and Exit) :-
- दर दिवशीच्या दोन सत्रांच्या मध्ये योग्य तो कालावधी देण्यात यावा ज्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये योग्य ते शारीरिक अंतर राखणे शक्य होईल.
 - शाळेस एकापेक्षा अधिक प्रवेशद्वार असल्यास शाळेत येताना व जातांना सर्व प्रवेशद्वारांचा वापर करावा.
 - कुटुंबातील एखादा सदस्य ताप/खोकला यांनी आजारी असल्यास आपल्या मुलांना पालकांनी शाळेत पाठवू नये.
६. वर्गखोल्या व इतर ठिकाणी सुरक्षिततेच्या मानकांची खात्री करावी :-
- १ ली ते ४ थीच्या विद्यार्थ्यांचे प्रात्यक्षिक (Practicals) शक्यतो घेऊ नये. तथापि आवश्यक असल्यास विद्यार्थ्यांचे लहान लहान गट करून घेण्यात यावेत म्हणजे शारीरिक अंतराचे (Physical Distancing) पालन करणे सुलभ होईल.
 - विद्यार्थ्यांनी कोणतेही साहित्य जसे पुस्तके, वही, पेन, पेन्सिल, वॉटर बॉटल, शाळेत येताना सोबत आणावे व त्यांची अदलाबदल करू नये.
 - वर्गखोल्यांची दारे व खिडक्या उघड्या ठेवण्यात याव्यात.
 - उदवाहन (lift) व व्हरांड्यांतील उपस्थित व्यक्तीच्या संख्येवर निर्बंध आणावेत.
 - स्वच्छतागृहामध्ये अधिक गर्दी होऊ नये, याची दक्षता घ्यावी.
 - विद्यार्थ्यांनी प्रत्येक कृती केल्यानंतर हात स्वच्छ धुण्यासाठी त्यांना वारंवार सूचना देण्यात याव्यात.
 - वातानुकूलित वर्ग खोल्यां असल्यास तापमान २४ ते ३० डिग्री सेंटिग्रेड ठेवावे.
७. अभ्यासवर्गाची व्यवस्था:-
- जास्त विद्यार्थी असलेल्या शाळा दरदिवशी दोन सत्रांमध्ये भरविण्यात याव्यात
 - प्रत्यक्ष वर्गाचा कालावधी ३ ते ४ तासांपेक्षा अधिक असू नये. प्रत्यक्ष वर्गाकरिता जेवणाची सुट्टी नसेल.
८. कोविड-१९ संशयित आढळल्यास करावयाची कार्यवाही :-
- शिक्षक, कर्मचारी वर्ग किंवा विद्यार्थी संशयित आढळल्यास त्यास एका खोलीत इतरांपासून वेगळे ठेवावे व वैद्यकीय अधिकाऱ्यांशी संपर्क करून त्यांना तात्काळ वैद्यकीय उपचार मिळतील याची दक्षता घ्यावी.
 - कोविड-१९ ची लक्षणे आढळल्यास त्यास तात्काळ नजीकच्या रुग्णालयात दाखल करावे.
 - शाळेजवळील कोविड सेंटर/आरोग्य केंद्राबद्दलची माहिती मुख्याध्यापक व प्रत्येक शिक्षकांच्या मोबाईलमध्ये संबंधित वैद्यकीय अधिकारी, संपर्क अधिकारी, रुग्णवाहिकांचे संपर्क क्रमांक व कृती आरखडा असावेत.

९. **खेळाच्या मैदानाबाबत मार्गदर्शन :-**

- सद्यःस्थितीत १ ली ते ४ थीच्या विद्यार्थ्यांचे कोणत्याही प्रकारचे खेळ घेण्यात येवू नयेत.

१०. **आजारी विद्यार्थी शोधणे :-**

- ताप, सर्दी, जोरात श्वासोच्छवास करणारे, शारिरावर ओरखाडे, डोळे लाल झालेले, ओठ फुटलेले व लाल झालेले, बोटे, हात आणि सांधे सुजलेले, उलटया - जुलाब व पोटदुखी असलेले विद्यार्थी वर्गात असल्याचे लक्षात आल्यानंतर त्यांना डॉक्टरकडे नेण्याची व्यवस्था करावी व डॉक्टरांच्या सल्ल्याने विद्यार्थ्यांच्या उपस्थितीबाबत निर्णय घ्यावा.

११. **विद्यार्थ्यांवरील मनोसामाजिक परिणामांबाबत शिक्षकांना अवगत करणे -
खालील लक्षणे दर्शविणाऱ्या विद्यार्थ्यांवर शिक्षकांनी विशेष काळजी घ्यावी.**

- जास्त चिडचिड करणारे, रागीट व छोटयाश्या गोष्टीत निराश होणारे
- वर्गात नेहमी शांत बसणारे व कोणत्याही गोष्टीत स्वारस्य न दाखविणारे,
- वयाशी विसंगत वर्तणूक दर्शविणारे उदा. अंगठा चोखणे इ.
- खाण्याच्या व झोपण्याच्या सवयीत बदल दर्शविणारे
- शालेय शिक्षणात असामान्य घट दर्शविणारे,
- असहाय्य झालेले व सतत रडणारे विद्यार्थी.
- अशी लक्षणे असणाऱ्या विद्यार्थ्यांची विशेष काळजी घ्यावी व त्यांच्याशी संवाद साधावा. अशा विद्यार्थ्यांना विशेष मार्गदर्शन करावे.

१२. **विद्यार्थी, शिक्षक किंवा शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांमध्ये कोविड-१९ सटश्य लक्षणे निर्माण झाल्यास-**

- शाळेतील कोणाला कोविड-१९ सटश्य लक्षणे दिसू लागल्यास घाबरून जाण्याचे किंवा अशा व्यक्तीला भेदभावाने वागविण्यात येऊ नये.
- पालक आणि वैद्यकीय सुविधा केंद्रास कल्पना द्यावी व वैद्यकीय सुविधा उपलब्ध होई पर्यंत किंवा पालक येई पर्यंत अशा विद्यार्थ्यांला मास्कसह शाळेतील वेगळ्या खोलीत ठेवावे.

कोविड बाधित विद्यार्थी वर्गामध्ये आढळल्यास पुढील प्रमाणे कृती योजना करण्यात यावी-

- तो विद्यार्थी वर्गामध्ये ज्या रांगेत बसतो त्यांच्या मागील, पुढील आणि दोन्ही बाजच्या ३ रांगेतील विद्यार्थ्यांना निकट सहवासित मानावे.
- याशिवाय इतर कारणामुळे बाधित विद्यार्थ्यांच्या निकट संपर्कात आलेल्या विद्यार्थ्यांची/ शिक्षकांची यादी करावी.
- अशा निकट सहवासित विद्यार्थ्यांना २ आठवड्यांकरिता होम क्वारंटाईन करावे. या काळात ज्यांना कोविड सारखी लक्षणे आढळतील त्यांनी कोविड चाचणी करून घ्यावी. ज्यांच्या मध्ये कोविड लक्षणे दिसून येत नाही अशा विद्यार्थ्यांनी ५-१० दिवसांनंतर कोविड चाचणी करून घ्यावी.
- ज्या वर्गात विद्यार्थी कोविड बाधित आढळून आले त्या वर्गातील बाके १% सोडियम हायपोक्लोराईट द्रावणाने निर्जंतुकीकरण करण्यात यावे. तसेच स्वच्छतागृहे, सामायिक जागा यांचे निर्जंतुकीकरण करून घ्यावे.
- शाळेत काही विद्यार्थी/ शिक्षक/ शिक्षकेतर कर्मचारी यांना कोविड सारखी लक्षणे आढळल्यास किंवा कोणी कोविड बाधित आढळल्यास शाळेत आणि पालकांमध्ये भितीचे वातावरण निर्माण होऊ नये याची काळजी शाळा मुख्याध्यापक व प्रशासनाने घ्यावी.

१३. विद्यार्थ्यांच्या मनोसामाजिक स्वास्थ्यबाबत शिक्षकांना मार्गदर्शन :-

- पहिल्या १ ते २ आठवड्यामध्ये थेट शिक्षणावर भर न देता विद्यार्थ्यांस शाळेची सवय होवू द्यावी. त्यासाठी आनंददायी शिक्षणावर भर द्यावा. ज्यामुळे मुलांना शाळेची गोडी निर्माण होईल.
- प्रत्येक विद्यार्थ्यांची पार्श्वभूमी अवगत करुन त्यानुसार विद्यार्थ्यांशी परस्परसंवाद साधावा.
- कोविड होवून गेलेल्या विद्यार्थ्यांशी सहानुभूतीने वागणे.
- विद्यार्थी व पालकांशी ऑनलाईन / ऑफलाईन पध्दतीने संपर्कात राहणे.

१४. शिक्षक पालक बैठकीत चर्चा :-

- कोविड आजाराबाबत माहिती व सदर आजार टाळण्याबाबत पालकांना माहिती द्यावी.
- पालकांच्या प्रश्नांना परस्पर संवादाने उत्तरे द्यावीत.
- मुलांना मोबाईलची सवय लागू नये अशा पध्दतीने पालकांनी लक्ष ठेवण्याबाबत पालकांना मार्गदर्शन करणे.
- लवकर उठून शाळेच्या वेळेत मुलांना तयार करणे.
- मुलांना कमीत कमी पुस्तके / वहा न्याव्या लागतील अशी व्यवस्था करावी.

१५. घरात प्रवेश करताना घ्यावयाची काळजी :-

- घरात आल्यानंतर थेट वॉशरूमकडे जाणे,
- स्नान करुन युनिफॉर्म बदलणे,
- आंघोळीनंतर युनिफॉर्म साबणाच्या पाण्यात बुडवून ठेवावा किंवा संबंधित शाळेने विद्यार्थ्यांना युनिफॉर्म ऍच्छिक करावा.
- मास्कसुध्दा साबणाच्या पाण्याने धुवून बाहेर वाळत ठेवावा,
- पालकांनी मुलांना शाळेचे उपक्रमबाबत अवगत करुन मुलांना पुढील दिवसासाठी तयार करावे.

१६. मानसिक व सामाजिक कल्याण :-

- चिंता आणि निराशा यासारख्या मानसिक आरोग्याच्या समस्या नोंदविणाऱ्या किंवा सांगणाऱ्या विद्यार्थी आणि शिक्षकांसाठी नियमित समुपदेशन केले जाईल, याचे नियोजन करावे.

उपरोक्त सूचनांव्यतिरिक्त स्थानिक परिस्थितीनुसार शाळांनी आवश्यक मार्गदर्शक तत्वे, सूचना निश्चित करावीत व प्रभावी अंमलबजावणी करावी.